

Recenze, články

Islám českýma očima III

Luboš Kropáček

Křesťanské přístupy

Všimli jsme si již projevů zájmu o islám u některých českých křesťanských vzdělavců, včetně duchovních. Katolíkům ukázal cestu tímto směrem druhý vatikánský koncil svou politikou v duchu *Nostra aetate*, která zhruba v téže době posilovala ekumenické proudy i ve Světové radě církví. Postupně se rozvinuly různé podoby křesťansko-muslimského dialogu, do něhož se po pádu komunistické diktatury mohly zapojit a skutečně i zapojily rovněž naše, české křesťanské církve. Sám jsem s velkou vděčností využil možnost účastnit se každoročních diskusních setkání *Journées d'Arras*, kde jsme jako křesťané z různých církví hovořili v různých západoevropských zemích s tamními muslimy o jejich integraci a aspiracích. Později, v mandátu na léta 1999–2003, jsem se účastnil práce ekumenického výboru Islám v Evropě, který společně ustavily katolická CCEE (Concilium conferentiarum episcoporum Europae) a Konference evropských církví (CEC či KEK), sdružující protestanty a pravoslavné.

Česká společnost se v minulých třiceti letech musela vyrovnávat s řadou protikladných či různě propojovaných tendencí, jak vnímat islám *per se* a také jako rostoucí cizí, avšak zároveň porůznu asimilovaný, integrovaný, nebo s různou intenzitou odmítaný sociální prvek v evropských společnostech. Islám samozřejmě budí pozornost křesťanských církví a zařadil se do výzkumu a výuky také na teologických fakultách. Tato podkapitola jim věnuje krátký pohled. Pro katolickou církev určují obecný směr příklad a pokyny Svatého stolce. Na KTF UK přispěla k tříbení pohledu na islám řada výrazných osobností katolické islamologie, které od devadesátých let hostovaly v Praze. Namátkou uvedu někdejšího řídícího odborníka revue *Islamochristiana* Maurice Borrmannse nebo současného ředitele PISAI Valentina Cottiniho. Delší čas počínaje rokem 2002 působil na KTF UK prof. Albert-Peter Rethmann, který při fakultě založil Centrum pro studium migrace. Zabýval se mj. rolí náboženství ve společnosti, jež se otevírá, což sledoval na příkladech islámu v Bosně a u nás. Širší téma vztahů mezi státem a monoteistickými náboženstvími inicioval u nás zvláště Karel Sládek.

Zásadní tematiku přístupu k moderní realitě života v nábožensky pluralitním světě u nás propracovává v hlubokém záběru karmelitka Denisa Červenková, absolventka studií v Itálii. Její práce (*Náboženství jako teologický fenomén*, P. Mervart, 2013; *Katolický pohled na náboženskou pluralitu*, Karolinum, 2016) představují pevný precizní teologický základ pro katolický přístup k dialogu s islámem, jaký dnes otevírají přes všechny potíže houževnaté iniciativy papeže Františka (dokument podepsaný s šejchem káhirského al-Azharu, 2019, encyklika *Fratelli tutti*, 2020). Islámská

tematika se na KTF UK samozřejmě objevuje rovněž v některých přednáškách a studentských pracích.

Na ETF UK otevíral religionistice po sametové revoluci širší obzory prof. Milan Balabán (1929–2019), sám vynikající zaníceným zájmem o židovskou spiritualitu. Jeho nástupce prof. Pavel Hošek, kazatel Církve bratrské, pokročil ve studiu monoteistických náboženství s hlubokým důrazem na vzájemné vztahy s křesťanstvím. Vydal *Židovskou teologii křesťanství* (CDK, 2011) a myšlenkově bohatou monografii *Islám jako výzva pro křesťany* s podtitulem *Co máme tedy dělat tváří v tvář tomu, co vidíme kolem sebe?* (Návrat domů, 2016). V poslední kapitole nabízí dobře vybrané podněty k dalšímu čtení v českém, případně anglickém jazyce. Při zmínce o ETF UK bychom neměli opomenout, že právě zde obhájil Vít Machálek, působící jako religionista v Pardubicích, svou již dříve zmíněnou, ale zatím tiskem nevydanou habilitační práci o islámsko-křesťanských vztazích v době tureckých válek a působení Václava Budovce a Jana A. Komenského.

Na třetí křesťanské teologické fakultě UK – tj. na Husitské teologické fakultě – vede obor religionistika doc. Zdeněk Vojtíšek, dobře známý všem, kdo se u nás zajímají o problematiku soudobých náboženských proudů a sekt. Na tomto oboru má své pevné místo také islamologie, vystavěná do systému povinné základní a několika volitelných specializovaných semestrových přednášek (islám a křesťanství, islámské právo, islámská mystika, islám v Evropě, šíitský islám). Tuto tematiku přednášel na HTF UK v posledních dvou desetiletích autor tohoto textu. Od roku 2018 přebírá postupně odpovědnost mladší odborník ThLic. L. de la Vega Nosek, Th.D., absolvent teologie na pražské KTF UK a následně pak arabistiky a islamologie na římském PISAI a Papežském orientálním institutu (2009–2012) a na Dar Comboni v Káhiře (2012–14). L. de la Vega Nosek se zabývá širokým spektrem témat středověkého a moderního islámu, včetně křesťansko-muslimských vztahů. Publikuje v křesťanských odborných časopisech, zvláště v dominikánském *Salve*, také v *AUC Theologica*, v *Parresii* a ve *Verbum*. Namátkou zmíním číslo *Salve* 2–3/2017, kde po vlastním úvodu „Hermeneutický klíč pro křesťanský pohled na islám“ uveřejnil soubor překladů významných textů klasiků křesťanské islamologie.

Významné místo na mapě českých křesťanských institucí věnujících pozornost islámu mají také mimopražské fakulty. Kromě učitelů již dříve zmíněné religionistiky v Pardubicích jde o Teologickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a o Cyrilometodějskou teologickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci. V ČB je klíčovou postavou bohatých aktivit tamní religionistiky a zvláště pak islamologie Martin Klapetek. Jeho práce přinášejí výrazný příspěvek k našim snahám o sledování růstu, aktivit a diversifikace islámu v Evropě: *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku* (CDK, 2011) a rozsáhlá přednášková činnost, dokumentace o nových mešitách v Evropě a činnost organizační. Také tento 4. ročník listopadových konferencí *České a slovenské islamologie: současná témata a budoucí výzvy* vděčí za tuto možnost danou oborovým kolegům setkávat se, poznávat se a vzájemně se obohacovat ku společnému prospěchu. Rád bych dodal, že v ČB jsou k tomu zřejmě dobré podmínky. V této souvislosti si zaslouží zmínku prorektor Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Tomáš Machula, teolog a filosof; připomenutí jen jeho výstižnou kritiku slabin, jaké lze nalézt v ateismem zploštělých pracích některých orientalistů, jako v Beránkové prezentaci Averroa (*Filosofický časopis* 60, č. 6, [2012], 917–921). Co se týče Olomouce, islamologii zde představuje nejvýrazněji čerstvě habilitovaný docent Jaroslav Franc. V našem textu byl již zmiňován jako znalec a vykladač díla moravského rodáka Aloise Musila. Zaslouží si také ocenění za organizaci mezinárodních islamologických konferencí v Olomouci, za původní práce věnované křesťansko-islámské tematice a za hluboké porozumění myšlenkovému světu dnešních egyptských Koptů, včetně křesťansko-islámské dimenze jejich

obrazu světa.

Na závěr této pasáže věnované křesťanským přístupům nemohu opomenout zmínku o drobné, avšak významné kolektivní publikaci desítky doktorů, docentů a profesorů filosofie a teologie z pěti jmenovaných křesťanských vysokých škol, kterou se schvalujícím imprimatur olomouckého arcibiskupa Jana Graubnera vydalo v roce 2016 nakladatelství Hesperion. Nazývá se prostě *Křesťan a islám*. Podává krátké shrnutí názorů opřených o církevní dokumenty a vyzývá křesťanské čtenáře k přemýšlení o základních otázkách v době poznamenané krutostmi takzvaného Islámského státu a vlnami uprchlických migrací. Osobně si troufám říci, že iniciativy papeže Františka z let 2019 a 2020 nás od některých skeptických tónů tohoto dokumentu posunuly o něco dál.

Islám a antiislamismus v českém prostředí

K tomuto tématu vznikla a stále vzniká bohatá literatura různé orientace a zaměření. Zajímavé práce vyšly v Orientálním ústavu, z velké části z iniciativy Bronislava Ostránského (O. Beránek a B. Ostránský, eds., *Stíny minaretů. Islám a muslimové jako předmět českých veřejných polemik* [Academia, 2016]; B. Ostránský, ed., *Islamofobie po česku* [Vyšehrad, 2017]). Je příznačné, že hlavní čeští islamobijci, tvářící se odbornicky např. jako Benjamin Kuras, Martin Konvička, Tomio Okamura nebo Klára Samková aj., odmítli do těchto sborníků přispět, přestože jim byla tato možnost nabídnuta. Případ sui generis představuje zběsile ambiciózní Lukáš Lhoťan z Brna. Čerpal veškerá poučení a materiální podporu ze saúdských zdrojů, konvertoval k islámu, vykonal pouť do Mekky i k muslimům do Ameriky a aktivně u nás prosazoval islám, až patrně zdroje vyschly a jeho postavení v brněnské muslimské komunitě se zproblematicovalo. Islámu se zřekl a vystupuje jako jeho znalec, údajně oddaný křesťan, zároveň zle naladěný vůči skutečným křesťanským islamologům.

Živit protiislámské nálady se u nás stalo důležitým prvkem propagandy mocichtivých politických seskupení, do jejichž čela se prodrala Okamurova SPD. Její kádry o skutečném islámu celkem nic nevědí – výjimkou tu není ani jejich „odborník“ poslanec Kobza, přestože kdysi pracovně pobýval v Íránu. Zatím narazili na naši zákonnost při rasistickém štvání proti arabským školákům na Teplicku a záškodnictví proti železnici u Boleslavi, které espedácký fanatik narařičil jako dílo muslimů. Naš čtenář má ovšem možnost sledovat i kultivovanější podobu kritiky islámu, jakou představují české překlady takto orientovaných prací; autoři buď od islámu odpadli k ateismu (Ibn Warraq), odlišili v islámu zlé dominující tendence od vlídnější starší vrstvy (Ayaan Hirsi Ali) anebo jako Evropané islám odmítají s krajním znechucením (Oriana Fallaci) či s pocitem intelektuální převahy nad „zeleným fašismem“ (Robert Spencer). Nechybí také varování před hroící islamizací Evropy (Walter Laqueur). V roce 2014 a opětovně pak 2015 navštívil Česko známý americký islamobijec Bill Warner, přednesl protiislámské přednášky v Praze a v Brně, vystupoval v naší televizi a založil u nás militantně orientované Centrum pro studium politického islámu.

Z našich domácích zdrojů – zvláště v moravských centrech – vznikají ovšem také seriózní mimořádně významné práce o islámu u nás, založené na sociologickém a antropologickém výzkumu. Velkou monografií (a následnou habilitací) dovršil po řadě předběžných výstupů svůj výzkum Daniel Topinka (ed.): *Muslimové v Česku. Etablování muslimů a islámu na veřejnosti* (Barrister a Principal, 2016). Výborným popisem a analýzou českého antiislamismu realizoval svou účast v řešení grantového projektu „Soudobé výzvy demokracii ve středovýchodní Evropě“ autorský kolektiv Masarykovy univerzity v Brně v čele s Miroslavem Marešem, expertem na extremismus: M. Mareš a kol., *Ne islámu! Protiislámská politika v České republice*, CDK

a Masarykova univerzita, 2015. Vedle takovýchto do politiky směřujících prací o islámu u nás vznikají v našem akademickém prostředí také studie sociologické nebo antropologické povahy snažící se postihnout obecné názory a životní způsob muslimů, kteří – nejčastěji jako studenti – našli nový domov v českém prostředí. Výbornou práci tohoto rázu, věnovanou akulturaci významných životních událostí a rituálů u arabských muslimů u nás, obhájila a pak publikovala na Masarykově univerzitě Jana Malecká, roz. Virágová – *Narození, svatba a pohřeb v sunnitském islámu*, Masarykova univerzita, 2014. Kratší studie o smýšlení a chování muslimů u nás sebral a vydal sociolog Karel Černý, z jehož rozsáhlého díla věnovaného současnému islámu jsme již měli příležitost upozornit na monumentální syntézu v české i anglické verzi.

Zájem o islámskou problematiku byl v Evropě v posledních letech vybičován do nebývalé výše jednak agresivním násilím takzvaného „islámského státu“, jednak migračními vlnami z Asie i Afriky, představujícími další variantu ohrožení evropského „establishmentu“. Vyvolané obavy se promítly do sociálního i politického života také u nás, než je v roce 2020 zřetelně převrstvila covidová pandemie. Vývoj v žádném z naznačených směrů nelze pokládat za ukončený, nedozrál ke konečné tlusté čáře. Otevřené zůstává i téma této naší studie, kterou prozatímne ještě obohatíme pouze letmým pohledem na Slovensko.

Slovenská islamologie: samostatně i společně

Orientalistický zájem jejích zakladatelských osobností můžeme sledovat k počátkům na Evangelické bohoslovecké fakultě v Bratislavě, kde studoval jak semitolog Ján Bakoš (1890–1967), tak o generaci později jeho žák semitolog a íránista Rudolf Macúch (1919–1993). Další akademickou formací pak oba vystudovaní protestantští duchovní procházeli v zahraničí, Bakoš na německých univerzitách, Macúch v Paříži. Bakošova vědecká činnost, soustředěná na syrský a arabsko-muslimský kulturní odkaz, vyvrcholila v Československu, když uprostřed marasmu padesátých let přispěl k tehdejším oslavám výročí Ibn Síny – Avicenny českým a francouzským dvousvazkovým komentovaným vydáním Avicennových výkladů o duši (psychologie) z jeho encyklopedického díla *Aš-Šifá'* (ČSAV, 1956). Macúch za své mladistvé pastorační činnosti vydal obecně pojatou knížku, první tohoto druhu ve slovenštině, *Islám a kresťanstvo. Historické a kultúrno-náboženské štúdie o islame* (Tranoscius, 1951). Tehdy přesídlil do Teheránu a nadále se rozhodl emigrovat do Německa, to již jako přední světový znalec mandejštiny a svérázné náboženské kultury mandejců (sabejců).

Koncem padesátých a pak v šedesátých letech se čeští a slovenští studenti orientálních oborů mohli setkávat na FF UK v Praze anebo také v Káhiře, kam před federalizací jednotné ministerstvo školství s oblibou vysílalo na stipendijní pobyt společně českého a slovenského doktoranda. Tak v káhirských kolejích pobývali bok po boku např. Jaroslav Oliverius s Ladislavem Drozdíkem (1930–2017) nebo ještě v roce 1967 já spolu s Jánem Paulinym. Drozdík, žák Bakošův a sám později profesor, se zabýval převážně arabskou literaturou, klasickou i moderní; podobně jako u nás Hrbek přeložil do slovenštiny Ibn Chaldúnovu *Muqaddimu*. Pauliny, absolvent z Prahy, v Bratislavě rozvinul arabistická studia v řadě směrů. Část jeho díla můžeme směle přiřadit také do islamologie: překlad podstatné části klasického Prorokova životopisu Ibn Ishák, *Život Muhammada posla Božieho* (Tatran, 1967) a komentovaný překlad slavného souboru arabských středověkých vyprávění o prorocích Al-Kisáí Abú al-Hasan, *Kniha o počiatku a konci, islamské mýty a legendy* (Tatran, 1980). Paulinyho překlad Ibn Isháqovy *síry* je nepochybně lepší než existující česká verze; legendy o prorocích, významný žánr lidového islámu, vůbec zatím v češtině nemáme – a slovenskou verzi

není bohužel snadné v Praze sehnat. S nostalgií i potěchou si vzpomínám, jak za našeho společného pobytu v Káhiře ve válečném roce 1967 Jano snil o době, kdy bude moci z rodné Bratislavy jezdit do knihoven v nedaleké Vídni.

Nepřekvapuje úzká spjatost české a slovenské turkologie. Na Rypku navázal v Praze absolvent turkologie z Maďarska Jozef Blaškovič (1910–1990). Zasloužil se o stabilizaci tohoto oboru a orientaci jak na literaturu, tak na studium turecké fáze dějin jižních oblastí Slovenska. Významný přínos k ucelení poznatků na tomto poli znamenají monografie jeho slovenského žáka z Prahy Vojtěcha Kopčana (1940–2000): *Turci na Slovensku* (SPN, 1971, společně s P. Horváthem) a *Slovensko v tieni polmesiaca* (Osveta, 1983, společně s K. Krajčovičovou). Z mladší generace slovenských absolventů z Prahy se jako vynikající turkolog uplatnil zvláště Gabriel Pirický. Dnes, po prohloubení kvalifikace studiem na londýnské SOAS a v Turecku, působí v Kabinetu orientalistiky Slovenské akademie vied a ochotně spolupracuje s kolegy v Praze při hodnocení doktorandských prací. Zvláště cenné jsou jeho monografie *Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia* (Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2004) a obecnější studie o islámu, právní problematice muslimů na Slovensku a o sufismu.

Spolupráce českých a slovenských islamologů úspěšně pokračuje i v nejmladší generaci. Někteří Češi se účastnili mezinárodní vědecké konference v Trnavě v létě 2016, jejíž dokumenty vydalo v dalším roce pražské právnícké nakladatelství Leges – Michaela Moravčíková (ed.): *Islam v Európe – Právne postavenie a financovanie islámských náboženských organizácií*. Editorka Moravčíková, působící na Právnícké fakultě Trnavské univerzity, sama absolvovala Cyrilometodějskou teologickou fakultu UP v Olomouci. Jiný způsob vlivu a spolupráce můžeme zaznamenat v případě absolventky bratislavské arabistiky na Komenského univerzitě v Bratislavě Emire Khidayer, dcery iráckého otce a slovenské matky. Okolnosti jí přály: jednak výborní učitelé jako Ján Pauliny a jeho žákyně Zuzana Gažáková, jednak potřeba nově nezávislého Slovenska vybudovat si kvalifikované diplomatické zastoupení v arabských státech. Emíre se uplatnila jako diplomat v Egyptě, Kuvajtu a Iráku a následně také v komerční sféře informačních technologií v Emirátech. Své vzdělání, poznatky a literární talent uplatnila při psaní populárních knih o arabském životě s bohatstvím věcných informací o živých podobách islámské kultury. Své knihy *Arabský svet – iná planéta?* (Marenčin PT, 2009) a *Život po arabsky* (Marenčin PT, 2010) s úspěchem představila na pražském květnovém Světě knihy a dočkala se i jejich překladu do češtiny v Mladé frontě.

Zbývá povšimnout si pozoruhodné aktivity drobné skupinky slovenských muslimů. V čele jejich Islámské nadácie stojí imám Mohamad Safwan Hasna, který pečlivě sleduje veškeré relevantní dění v českých zemích. Nadácia vydává půlročně časopis *Al-Islám*, který je z poloviny redigován slovensky a z poloviny česky. Jinou výraznou osobností slovenského islámu je JUDr. Abdulwahab Al-Sbenaty, syn syrského otce a slovenské matky, který – zřejmě se saúdskou materiální pomocí – přeložil do slovenštiny Korán. Vydal jej již v několika luxusně vybavených vydáních; nejprve s rozsáhlým komentářem v roce 2008 ve dvou objemných svazích, dále v pozdějším neméně esteticky promyšleném jediném svazku v koženě. Al-Sbenaty vydal i další práce o islámu: *Prvý štát muslimov založený za života proroka Muhammada a prvých štyroch kalifov* (o éře prvních čtyř chalífů, vlastním nákladem, 2017), *Islam – viera a náboženstvo* (Alja, 2002) a celou řadu prací o islámském právu – manželství, dědictví a dalších stránkách života.

Závěr

Náš přehled zůstává otevřený. Covidová pandemie poznamenává muslimský svět neméně než

naš, citelně byly omezeny i pouti do Mekky. Věřme však, že se bude rozvíjet snaha o život v bratrství, na němž se dohodl papež František s velkým imámem al-Azharu v únoru 2019 v Abú Zabí a myšlenku rozvinul v encyklice *Fratelli tutti* (2020). Těmto iniciativám se věnuje napřesrok také práce našich křesťanských islamologů v duchu evangelijního poučení o ovoci (Mt 7,17–20). Také ze sekulární strany sílí dnes po posledních událostech ve Francii a v Rakousku potřeba pečlivě rozlišovat mezi islámem a islamismem. Snad se za rok sejdeme jako islamologové ve všestranně lepších podmínkách.

Kontakt

prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Katedra religionistiky

Pacovská 350/4, 140 21 Praha 4

lubos.kropacek@ff.cuni.cz